

ציור ורישום בטרזין

הרצאה של ד"ר יהודה בקון , בית טרזין, 26.12.1989

(סיכום ע"י ליאורה כהן)

השיחה שלי תהיה סקירה קצרה על האמנים בטרזיינשטאט ובעיקר על אלו שהכרתי ושחלקם היו מורי. כדי שאוכל להסביר איך הגעתי אליהם, אספר סיפור קטן על עצמי: את האומנים הכרתי דרך קשרי עם אדלשטיין, יותר נכון את בנו אריה הכרתי במחנה קיץ ב-1939 ב-סטריברנה סקליצה (Stříbrná Skalice) ושם התיידדנו. כשהגעתי לטרזיינשטאט הייתי חברו הטוב ולכן יכולתי לבלות אצלו הרבה זמן בדירה הקטנה והמאוד צנועה. שם ראיתי את עבודות האומנים ויכולתי להכיר אותם. אמן אחד, ליאו האס, שבא מאופווה (Opava), חי לפני הטרנספורט לטרזין ב-Moravska Ostrava, נתן לי שיעורים ראשונים, לפני טרזין וגם שם.

רב האמנים בטרזין התרכזו בעבודה במחלקה הטכנית ששימשה בעצם מחלקה בשביל דו"חות לגרמנים על העבודה. הם עשו איורים והיו צריכים להגיש לגרמנים את כל הדוחות החודשיים או השנתיים עם האיורים. הם גם היו צריכים לעבוד על הכתבות בכל מיני מקומות. מנהל המחלקה היה פריטה, פריץ טאוסגי, שנולד ב-1906 באיבאנצ'יצה (Ivancice) והגיע לטרזיינשטאט עם הטרנספורטים הראשונים, ב-AK. הודות לחברנו ראובן קלינגסברג אני יודע שעבד עם טורברג בעיתון הגרמני "פראגר טאגבלאט" וב-1929 – 1933 הוציאו תוספת לנשים בשם פריקה-פריטה. (פריקה, קיצור של קאן טורברג, ופריטה קיצור של פריץ טאוסגי). פריטה היה אולי המוכשר בכל האמנים. אולי לא בעומק האנושי, בו עלה עליו קרל פליישמן (במקור נכתב כנראה בטעות: פאבל). פריטה ויתר האמנים נתנו לנו – וזו אולי הגדולה שיש לנו עבודות שלהם – ציורים, רישומים בלתי אמצעיים מהמתרחש, מהאמת לאמיתה. ופריטה, בלי שמץ של סתירת האמת הראה לנו את העוני ובעיקר את הסבל של הזקנים, העיוורים והחולים.

להם, בתוך המחלקה הטכנית, הייתה האפשרות לקבל, לארגן, לסחוב משהו מהחומרים, אבל רוב החומרים היו נייר, טוש, מכחול, פחם. והם, בחומרים אלו הם נתנו ביטוי בלתי אמצעי למראה עיניהם. פריטה, פטר קין, פליקס בלוך, מוריץ נגל וקרל פליישמן הם אולי האמנים שהשאירו לנו את העדות הגדולה על טרזין.

אוטה אונגר היה צייר בין הרשמים. זאת אומרת, כישרונו היה יותר ציורי ויש שנטה בעבודותיו למלנכוליה, אבל היו לו הרבה מאוד רגשות שהופיעו בעבודותיו עם טעם אישי. האמן השלישי, פליקס בלוך (כולם עבדו באותה המחלקה) נולד בווינה ב-1914, ויחד עם אוטה אונגר, האס ופריטה נשלחו ב-17.7.44 למבצר הקטן.

היות ונדע לגרמנים שעבודות מהגטו הוצאו מחוץ לגטו ע"י פרנטישק שטראס, סוחר אמן, שקנה עבודות, שלושת האמנים קיבלו הזמנה להתייצב.

אומרים שפליקס בלוך, הקרוי פבל, נהרג במבצר הקטן מיד. לאו האס, אוטה אונגר ופריטה נשלחו לאושוויץ. אונגר עונה מאוד ע"י שבירת יד ימין, עבר את המלחמה ומת חודשיים אחרי השחרור בבי"ח בלנקהיים ליד ויימר. ליאו האס השתחרר וחי עד לפני כמה שנים במזרח ברלין. פטר קין היה הצעיר ביניהם ואולי ה"סטאר" בטרזין. נולד 1911 בוואנסדורף והיה רב כישרונות - כתב את הליברטות למחזות "בובות" ו"הקיסר מאטלנטיס" וגם עשה את השרטוטים למטבעות המפורסמים של גטו טרזין. כאדם התעניין מאוד בחבריו למקצוע וניסה לעזור להם כמיטב יכולתו. כמוני – גם פטר קין ואוטו אונגר היו תלמידיו של וילי נובאק – אחד הציירים הגדולים בפראג באותה התקופה, מורה באקדמיה, אנטי פשיסט, גרמני. כשהגרמנים הגיעו לפראג, זרקו אותו מהאקדמיה. מזכירת האקדמיה שהחביאה את אהובה היהודי בעליית הגג של האקדמיה פנתה לוילי נובאק במשך כל זמן המלחמה, היא פחדה או לא יכלה לבקש עזרה מהקולגים הצ'כים שלה. הוא נתן לה את התמונות אותן היא מכרה וכך החזיקה את אהובה בעליית הגג. כשחלה אהובה, השיג וילי נובאק לבנים ששימשו לבניית קירות סביבו. כדי שבמקרה והוא ימות לא יגלו אותו. האיש ניצל ועקב זה יכול היה וילי נובאק להישאר בפראג, למרות שהיה גרמני.

ליאו האס היה אחד מהגרפיקאים החזקים והגדולים בטרזיינשטאט. הוא כבר עבד לפני המלחמה כגרפיקאי. את הרישומים הראשונים של המחנות הוא צייר בניסקו (אותו ניסיון ראשון בשנת 1939 של איימן לשלוח גברים לניסקו בפולין). הוא חזר משם וב-42 הגיע לטרזין. אחרי המלחמה הוציא לאור הרבה מאוד אלבומים.

מוריץ נגל, גם הוא עבד במחלקה הטכנית בטרזין. בשנת 50 נמצאו בעליית גג בטרזין 200 יצירות שלו. כרגע אין מידע לגבי מקום הימצאותן של היצירות.

מורה אחר שלי ואחד מהאמנים הבשלים ביותר היה קרל פליישמן שנולד ב-Klatovy ואביו היה ליטוגרף. הוא היה גם מאוד מוכשר בתחומים אחרים. כמנהל המחלקה הסוציאלית ראה את סבלם האיום של הזקנים והחולים. עדותו היא אולי אחת מהעדויות המזעזעות ביותר ורישומיו הם מהירים ובלתי אמצעיים. ברשותה של מרגיט זילברפרב נמצא יומן שלו בצ'כית, נכתב ביומן רופאים ובו הוא מתאר את סבל הזקנים שהולכים לטרנספורט וגם יום כיפור אחד בטרזין.

היו עוד הרבה מאוד אומנים אחרים, אני יכול לקרוא רק את השמות בתקווה /הדור השני יתעניין ויעשה עליהם מחקר :-

שרלוטה בורשובה

מתילדה שלקובה

מוריץ מילר שקראו לו פרופ' מוריץ מילר

אוטה קראוס

ארנולד צדיקוב - פסל והילדה צדיקוב, רעיתו, ציירת.

דינה גוטליב – מוכרת מהאיורים בספרם של אריך קולקא ואוטו קראוס.

חסל פנטל – עליה כתבה הנקה גרינפלד לוסטיג.

יירקה שוברט – מדריך ב- L-417.

פטר גינץ – ידידי השקט מחדר 1 וגם אותו יכולתי ללוות, לפחות בעיניי, לדרכו האחרונה בשנת 44, באושוויץ.

יוזף ספיר – (יו ספיר) צייר הולנדי שעשה איורים נחמדים בעיקר ליומנים גרמניים וגם אייר את הבולים

קורט אוסנברג- דולפי, אותו פגשתי שוב במחנה הצועני ב-44 ובקושי הכרתיו.

האמנים בטרזין קיבלו עידוד רב ע"י איש מהיודנראט, אינג' צוקר, שתמך בהם וניסה לשמור אותם ככל יכולתו מהטרנספורטים למזרח, אבל בערך באוקטובר 1944, כשגם הוא הלך למזרח, נשלחו רב האמנים גם הם.

לקוראים המעוניינים להעמיק ידיעותיהם בנושא, מומלץ לפנות לספרות כדלקמן :

1. הספר החשוב ביותר, לפי דעתי, שצריך לתרגם מגרמנית, ספרו של ד"ר אדלר, עליו הוא עבד יותר מ-10 שנים.

2. ספרה של רות בונדי.

3. ספרו של גונדה רדליך.

4. ספר על צעירי הגטו מאת ג'ראלד גרין.

5. סיפורים וחוויות של הרב סיני אדלר עם כמה רישומים שלי.

6. ספרה של חווה כוכבי, גם הוא כולל כמה רישומים שלי.

בתום ההרצאה הקרינה עליזה ש"ק שקופיות של ציורים ואיורים מטרזין.